

Records de la darrera carlinada - Marià Vayreda

Marià Vayreda va néixer el 1853 a Olot. Als dinou anys va participar en la darrera guerra carlina i quan va acabar es va exiliar a París. El 1878, després de viure un temps a Barcelona, es va instal·lar a Olot. Allà va dirigir l'empresa El Arte Cristiano, va tenir set fills i va morir el 1903, poc abans de complir els cinquanta anys. En vida només va publicar dos llibres: *Records de la darrera carlinada* (1898) i *Sang nova* (1900). La seva obra més coneguda, *La punyalada*, es va editar pòstumament el 1904.

Més de vint anys després de la guerra, Vayreda estava preparat per recrear l'experiència a *Records de la darrera carlinada* (l'última edició, de l'Avenç, és del 2003). El narrador parteix dels fets viscuts, però els contempla amb distància i els treballa tot buscant, més que la fidelitat, "la veritat essencial, o sigui la de la forma, del sentiment i del color". L'ús de la primera persona elimina la prosa artificiosa. Tot i que l'autor qualifica els catorze relats de "quadrets", l'ordenació està meditada i dibuixa un itinerari vital, no gaire diferent del que seguiran més tard els quadres bèl·lics d'Isaak Babel o Ernest Hemingway. Al primer, *Carlins a la muntanya*, exposa les circumstàncies i les lectures que el van dur a unir-se a les tropes carlines, mentre que a l'últim, *L'hospital*, narra la derrota i la fugida del país. Entremig, trobem textos iniciàtics (*Bateig de foc*), esperpèntics (*La xocolatera*) i dramàtics (*Desesperació*), així com retrats dels personatges que no falten en cap narració bèl·lica, com ara la noia que es disfressa de soldat (*El valencianet*), el xicot que fa broma mentre agonitza (*El Noi de l'Alou*) o els soldats acomodats de la rereguarda (*Calvari*).

Dos dels textos destaquen per damunt dels altres. El primer és *La barreja*. Explica el narrador que, a causa de la configuració del terreny, els soldats de cavalleria rarament entraven en combat, sinó que exercien funcions més aviat decoratives. "La barreja" designa un dels rars moments en què la cavalleria s'interna en la batalla, com s'esdevé en una ocasió a prop de Tortellà. El narrador es veu obligat a perseguir a cavall "un pobre soldat" que retrocedeix cap a les seves posicions. Ara bé, com que no es pot galopar en camp llaurat, el perseguidor s'interna cada vegada més en terreny hostil: "Les bales, amigues i enemigues, xiulaven furients, alçant glops de terra als nostres voltants, corrent cada un de nosaltres, de segur, més perill de ser botxat per les dels propis companys que per les dels enemics, precisament perquè apuntaven a l'altre. Jo, comprenent que el propi perill augmentava per moments, pitjava desesperadament, amb l'afany de *despatxar* de pressa aquell infeliç anònim que cap mal m'havia fet i contra el qual no sentia cap especial malvolença".

El segon text memorable és *L'Esquadró de la Sang*. Vayreda rememora sovint la pobresa de recursos i la manca d'uniformitat de les tropes carlines. Aquestes característiques es veien exacerbades en l'anomenat Cuerpo de Remonta, que aplegava les muntures i els genets més maltractats. Maurici Serrahima va comparar la visualització en clarobscur d'aquest "esquadró de la sang" amb el primer capítol d'*El negre del "Narcissus"*, de Joseph Conrad. Certament, la descripció del capità i el seu cavall boig, dels genets xacrosos, de les muntures sagnants que "portaven el seu full de serveis pintat a les costelles", del "conjunt de rebrecs i piltrafes", es grava en la memòria del lector. La gran troballa del relat, però, són les intervencions del capità, que parla un català tan atropellat i apedaçat com l'esquadró que dirigeix. La seva primera frase és: "Aparteu-se, muchachos". En la segona apareixen tres llengües: "¡Quítate allá, tú, noi! ¡Sacarbleu!". L'última és potser la més simpàtica: "Hombre, por Dios, que tengo la gente parada y hace aquí un... grisú de ca l'Ample!". La vivesa de les expressions apareix també en altres passatges, sobretot quan Vayreda recupera l'argot carlí: "collir el xavo" vol dir rebre una ferida, mentre que "descanviar" vol dir morir.

Els llibres de literatura catalana estableixen que *Sang nova* és una novel·la massa retòrica, i que les narracions anteriors són provatures que van ser útils perquè Vayreda escrivís la seva millor obra, *La punyalada*. El cas, però, és que *La punyalada* està sobrevalorada. Vayreda és un escriptor de frases més que de capítols, i enllesteix millor els diàlegs breus que les introspeccions prolongades. Resulta més convincent en l'acció que en la digressió, quan retrata un personatge que no pas quan en vol seguir l'evolució. En altres paraules, les seves obres més rodones són els relats breus, que d'altra banda no es limiten als *Records de la darrera carlinada*. Josep Miracle en va aplegar una vintena llarga a les *Obres Completes* (Selecta, 1984), tot i que la majoria dels estudiosos les consideren marginals. En canvi Lluís Calderer va tenir l'encert de recuperar-ne cinc a *L'afusellat i altres contes* (Angle Editorial, 2004), una vegada descartats els relats sentimentalistes, ideològics i exòtics. D'aquests cinc, n'hi ha un que és dels millors contes catalans de tots els temps. Em refereixo al que apareix al títol, *L'afusellat*, on forma i matèria s'acorden com en una obra mestra: el viatger romàntic, el traginer enigmàtic, el conte inserit en el conte, les versions que giren en espiral, l'enigma desvelat i un apunt final sobre el vampirisme intrínsec a la literatura.

Marià Vayreda recorda la joventut amb simpatia però també amb prevenció, ja que les il·lusions el van menar a la desfeta. En més d'una ocasió reflexiona amb amargor: "Afortunadament, he servat la fe en Déu, però la fe en els homes i en les seves coses ha rebut ben fortes ensopegades". Passats els anys, la guerra és vista amb desencís: "Jo comprenia que el foc de les idees, als homes, els feia bullir la sang, però ja començava a sospitar que a alguns, a més, els fa bullir l'olla".

L'any 1882 Oscar Wilde va arribar a una localitat de Kansas per pronunciar una conferència i es va trobar que Jessie James hi acabava de morir. Cinc anys enrere, Catalunya estava immersa en la Tercera –i última– Guerra Carlina. Tot i que no els solem vincular, el western, el carlisme i el dandisme van coincidir en el temps i apareixen, amb totes les reserves, en els *Records de la darrera carlinada*. Vayreda ofereix una visió de la guerra que inclou drama i ironia, engrescament i desil·lusió. Una vegada sotmesos a la regularització ortogràfica, els seus contes no difereixen gaire dels westerns crepusculars, ja que es troben a mig camí entre els relats de Bret Harte i una pel·lícula com *Sense perdó*, de Clint Eastwood. A pocs metres d'on els soldats es desapareixen ("De cada mil bales a penes una fa blanc"), les eugues pasturen pausadament. En una altra ocasió, els enemics es distreuen disparant a un instrument de la banda militar ("Fuego al bombo", criden). Entre les disbauxes liberals i el gregarisme militar, només els homes de muntanya són fidels a ells mateixos i, per tant, fidels als altres. *Records de la darrera carlinada* és, també, el testament d'un home que veia com el seu món s'ensorrava.